

ком Јељцином одлучиле да у савезу са националним првацима других народа делују против „московског репресивног центра“ и тиме практично одустану од државе у којој су Руси били најбројнији народ. Наведена анализа адекватно је показала и да су супротстављене идентификације елита и народа са државом у југословенском случају (најпре позитивна у српском и негативна у хрватском случају) чиниле немогућим било какав консензус налик на онај у СССР-у, што је и допринело крвавом крају социјалистичке Југославије.

Димитрије МАТИЋ

Драган Цветковић. *Од Топовских шупа до Сајмишта. Квантитативна анализа холокауста у окупираној Србији.* Београд: Музеј жртава геноцида, 2020, 208.

Драган Цветковић (1969, Јагодина), историчар и музејски саветник Музеја жртава геноцида из Београда, објавио је крајем 2020. монографску студију *Од Топовских шупа до Сајмишта. Квантитативна анализа холокауста у окупираној Србији*, која представља резултат ауторовог проучавања догађаја и феномена којима је посвећен више од две деценије. Драган Цветковић се стручно усавршавао пролазећи кроз све ступњеве формалног образовања (докторску тезу под називом „Губици припадника партизанског покрета са територије Југославије 1941–1945“ одбранио је 2016. на Филозофском факултету Универзитета у Београду у оквиру модула Историја Југославије). Монографска студија коју овде приказујемо представља резултат рада и искуства које је аутор стекао, пре свега, радећи као руководилац пројекта ревизије пописа „Жртве рата 1941–1945“ из 1964. године у својој матичној кући. Као сарадник Музеја жртава геноцида у Београду, у три наврата се, од 1997. до 2004, у оквиру студијског боравка и радионице *Recording the Names*, усавршавао у области прикупљања и обраде персоналних података страдалих у рату у Музеју у Јад Вашему. Аутор је више десетина стручних радова објављених у домаћим и страним часописима, различитим публикацијама и учесник бројних домаћих и страних научних скупова. Његова стручна интересовања, бар до сада, нераскидиво су везана за историју Другог светског рата са посебним освртом на: ратне губитке становништва, геноцид и Холокауст.

Студија *Од Топовских шупа до Сајмишта* је настала на основу делимично ревидираног пописа Жртве рата 1941–1945. из 1964. године. Као основа за израду текста су послужила три рада објављена у часописима *Токови историје* („Холокауст у Србији (немачко окупационо подручје) – нумеричко одређење и квантитативна анализа“, 3/2017, „Холокауст као екстремни

облик страдања цивила окупиране Србије – нумеричко одређење и квантитативна анализа“, 2/2018) и *Историја 20. века* („Логори Топовске шупе и Сајмиште као централна места холокауста у Окупираној Србији – нумеричко одређење и квантитативна анализа“, 1/2018). Циљ аутора је био да путем нумеричког одређења и квантитативне анализе личних података страдалих цивила „покрије“, како сам каже, „до сада недовољно обрађену тему унутрашње структуре у холокаусту претрпљених губитака јеврејске заједнице“ са оних територија које су улазиле у састав немачког окупационог подручја у Србији.

У раду који, осим Предговора, Уводних напомена, Закључка, списка извора (Архив Југославије, Архив Музеја жртава геноцида, објављени извори) и литературе (више од деведесет наслова), резимеа (на енглеском и немачком језику), чине три централна поглавља (Нумеричко одређење и квантитативна анализа холокауста у окупираној Србији, Логори као институционално решење за уништење, Холокауст као екстремни облик страдања цивила окупиране Србије), аутор је полазећи од компаративног приказа страдања цивила јеврејске, српске и других националности покушао да пружи одговоре на бројна питања која дефинише на следећи начин: Где су живели страдали? Када су страдали? Где су страдали? Под каквим околностима су страдали? Који је временски распон Холокауста у окупираној Србији? Да ли постоје разлике у страдању у зависности од завичајне припадности? Да ли постоје разлике у страдању у зависности од броја припадника заједнице који је настањен на одређеној територији? Да ли су постојале, и ако јесу, какве су биле разлике у страдању у зависности од величине насеља из којих су жртве потицале? Каква је била полна, старосна и професионална структура страдалих? Да ли је постојала разлика у начину и динамици страдања у зависности од пола, старости и професије? Да ли су, узимајући у обзир разлике (пол, старост и професија), начин и динамика страдања били различити на различитим територијама? Упоредјујући и обрађујући нумерички све наведене аспекте Холокауста и страдања, пре свега српског народа као већинског на територији која је улазила у састав немачког окупационог подручја у Србији, али и народа чији су припадници представљали убедљиво најбројнију групу цивилних жртава рата на овом подручју, који су у студији приказани у оквиру 85 табела и 127 графикана, Драган Цветковић је умећем талентованог историчара успео да покаже до које мере је Холокауст као злочин без преседана утицао не само на разарање и скоро потпуно уништење јеврејске заједнице у Србији већ и колико је трајно изменио друштво у целини.

Иако би мноштво табела и графикана могло да обесхрабри и поколеба будућег читаоца, као што је, верујемо, у многим случајевима обесхрабрило потенцијалне издаваче, због чега неки добри рукописи никада нису угледали светлост дана или су неке изузетне студије остале недовољно видљиве, треба рећи да је опредељеност аутора да се бави „математиком“ Холокауста на тлу немачке окупационе зоне у Србији на начин који до сада није виђен, представљала врло добру одлуку јер је историографија о Холокаусту добила

једну од најзначајнијих књига коју ће у будућности свако ко размишља на ову тему морати да користи. Иако је поступак квантификовања злочина, чега се и сам аутор прибојавао, могао утицати на процес дехуманизовања појединаца страдалих у злочину, то се није десило захваљујући истраживачком умећу Цветковића, који не само као истраживач већ пре свега као хуманиста жртву „брани“ од „злочина“ тако што из података од којих полази у истраживању, свестан свих њихових ограничења, црпи информацију коју даље компарира и нумерички обрађује „учећи“ нас баш као и главни јунак чувеног филмског серијала Матрикс да нам се на први поглед очигледни подаци не приказују увек у својој главној димензији. За Драгана Цветковића права мера истине је реалност. Због тога „његови јунаци“ нису искуључиво део заједнице коју одводе пред стрељачки stroj или уводе у камион покретну гасну комору да би у будућности били виђени искључиво као део групе видљиве само из перспективе масовног гроба. Напротив, препозајући их пре свега у корелацији са другима, као појединце који имају пол, одређену старост, занимање, дом, завичај, аутор их оставља „овде“ и „са нама“, подсећајући нас да се бруталним окончањем „њиховог“ живота заувек и неповратно променио свет у коме живимо па и живот „нас“ преживелих.

Поред тога што плени једноставношћу и прецизношћу језика, истраживачким поступком (увођењем релације „учешћа припадника одређеног народа у становништво“ и „учешћа припадника одређеног народа у губицима“), начином на који су резултати истраживања изложени, сазнањем које нуди, ова монографска студија отвара многе теме и истраживачка поља. На неке од њих упућује и сам аутор подстичући истраживаче да се још једном замисле над питањем броја Јевреја југословенских држављана са територије немачког окупационог подручја који су страдали у Холокаусту. За њега је посебно упитан број Јеврејки страдалих у Холокаусту. Цветковић скреће пажњу на потребу истраживања страдања Јевреја у бомбардовању Београда и других градова у Априлском рату 1941, затим Јевреја који су страдали у активном пружању отпора фашизму као припадници Војске Краљевине Југославије у Априлском рату или заробљеништву, као припадници партизанског покрета, односно НОВЈ или савезничких војних формација. Па ипак, ова студија није само добра „одсечна даска“ за наведене теме. Она отвара и бројне друге. Неке од њих се тичу и одређених ограничења истраживачког поступка који је примењен у овом случају, о чему и сам аутор говори скрећући пажњу на одређена својства па и мањкавости базе од које полази у свом истраживању, али и на чињеницу да се Холокауст, по много чему јединствен злочин, није десио само на тлу немачке окупационе зоне у Србији. Али је баш на територији окупационог подручја у Србији имао специфична својства. Објективна ограничења Цветковићевог истраживања нису „дозволила“ да се све „околности“ уоче. Овде се пре свега мисли на сазнање да је немачко окупационо подручје у Србији представљало место страдања великог броја јеврејских избеглица и емиграната који су на територију Србије и читаве Југославије почели да стижу са простора средње Европе после 1933. а у знатно већем броју након 1935. године. Најбројнију групу емиграната на простору Србије у тре-

нутку када је почео рат у Југославији чиниле су избеглице из тзв. кладовског транспорта које су се априла 1941. затекле у Шапцу, у коме је у том тренутку живело неколико десетина јеврејских породица. Само ова група емиграната бројала је око 1.100 мушкараца, жена и деце. Како страдање јеврејских избеглица и емиграната није обухваћено овом студијом, из истраживачког фокуса изостала су нека од важних места терора и страдања Јевреја као што су Јеврејски логор у баракама бившег понтоњеријског пука у Шапцу на Сави, који је био и први логор за Јевреје не само на тлу немачког окупационог подручја у Србији већ и шире (логор је основан у јулу месецу 1941. године; до краја наредног месеца у њему се налазило више од 12.000 људи) или Концентрациони логор у Шапцу на Сави (који је обухватао и простор Јеврејског логора) из кога су јануара 1942. изведене Јеврејке избеглице и деца као и Јеврејке Шапчанке и њихова деца да би биле упућене у Јеврејски логор Земун. Из истог логора изведени су и Јевреји мушкарци (емигранти и Шапчани) који су заједно са мушкарцима шабачким Ромима стрељани у мачванском селу Засавици 12. и 13. октобра 1941.

Монографска студија *Од Топовских шупа до Сајмишта. Квантитативна анализа холокауста у окупираној Србији* посебно је важна јер, иако не представља ни студију анализе политика и пракси сећања нити полемише са некритичком ревизијом историје Другог светског рата, пружа значајан „ослонац“ и за размишљање на теме које би, не само за српску историографију већ и за историографију о Холокаусту уопште, требало да буду значајне. Закључци изнети у Цветковићевој књизи „жуљају“ историографију која се „задовољава“ све ужим истраживачким оквирима, историографију о Другом светском рату која, иако се таквом сматра, то није јер у фокусу нема рат већ све чешће сећање на њега и то сећање које се не проверава кроз другу врсту историјских извора. На тај начин су и више него драгоцене студије сећања постале „лош изговор“ за посао који се не ради па и, парадоксално, механизам заборављања. Закључци изнети у Цветковићевој књизи „провоцирају“ и ону историографију која у одликама Другог светског рата на простору немачког окупационог подручја у Србији и у српском друштву тога времена одбија да види сложене и динамичне процесе који су читаву заједницу, али и политичке актере увели како у антифашизам тако и у фашизам, због чега се не може говорити о „историјској судбини“, већ о врло различитим искуствима припадника једног те истог народа. У том смислу, Цветковићева студија „тера“ на размишљање о флуидности идентитета, као и на размишљање о друштвеним и политичким механизмима који појединце „гурају“ у одређену „припадност“.

Пракса да овакве студије издају факултети, научни институти, музеји (у овом случају Музеј жртава геноцида који заслужује све похвале) добра је јер се овдашњим образовним, научноистраживачким и културним институцијама пружа прилика да се у јавности представљају кроз резултате рада својих запослених, односно истраживача, од којих су неки, као Драган Цветковић, изузетно талентовани. Наведене институције имају прилику да на тај начин објаве резултате истраживања за које веће и у јавности

видљивије издавачке куће, нажалост, најчешће немају „слуша“ па тако студије од изузетног значаја често остају „испод радара“ јавности која има интересовање за њих. Пропаст, у социјализму, великих издавачких кућа које су кроз врло различите едиције показивале огроман интерес за рукописе овога типа, нанела је несагледиву штету не само научницима потенцијалним ауторима већ и науци и друштву у целини. Због тога је огромна вероватноћа да се нова, блистава и узнемирујућа књига Драгана Цветковића неће наћи у неком од шарених излога београдских и српских књижара. Врло је вероватно да је више не можете чак ни добити, јер је издата у свега сто примерака. Ипак, то није разлог да не одете на сајт Музеја и тамо је не потражите у pdf формату. Не жалите да укључите штампач.

Сања ПЕТРОВИЋ ТОДОСИЈЕВИЋ

Marie-Janine Calic.
Tito. Der ewige Partisan. Eine Biographie.
 Muenchen: C. H. Beck Verlag, 2020, 442.

После *Историје Југославије у 20. веку* (објављене у преводу на српски код издавачке куће Clio 2013. године) Мари-Жанин Чалић, професорка на Универзитету у Минхену и специјалиста за историју југоисточне Европе, поново је током 2020. објавила дело које претендује да попуни значајне недостатке у историографији држава бивше Југославије. Реч је о биографији Јосипа Броза Тита, свакако најважније историјске личности са ових простора у 20. веку.

Овде је реч о делу квалитетне публицистичке прозе, али из пера професионалног историчара, одличног познаваоца региона. Биографија је заснована на озбиљној историјској грађи и литератури – на фондовима архива из Београда, Љубљане, Немачке, Русије, Британије, САД-а, на мноштву објављених извора и мемоарске литературе различитог порекла. Књига обилује цитатима из разних мемоара и извештаја страних дипломата и учесника догађаја. Њен научни квалитет је свакако неупитан, али заправо су стил и књижевна композиција оно што је посебно привлачно за читаоца.

Хронолошки принцип нарације одговара жанру биографије. Књига има укупно тринаест поглавља, а свако је насловљено датумом који представља прекретницу на Титовом животном путу. Четири поглавља говоре о детињству и младости, револуционарној активности у СССР-у и у земљи, три поглавља о његовој улози у Другом светском рату, пет поглавља о периоду владавине и једно о наслеђу и слици о њему данас. Поред датума, у поднасловима поглавља ауторка истиче разне улоге тј. стране личности које су посебно долазиле до изражаја у појединим фазама његовог живота. Тако је